

Mit småårsliv

Erindringer 1880–1920

af *Peter Paulson**

Forfatteren til de følgende erindringer opfattede sig – med stolthed – som småårsmænd. Han var søn af en indvandret svensk arbejder og kom ud at tjene hos bønderne fra 11-årsalderen. Selv om han var født og opvokset i landsdelen, blev han betragtet som udlænding og statsløs – og det gav mange konflikter med de preussiske myndigheder, som dog nok kunne bruge ham som soldat. Paulsons pen er ikke blid, hverken mod myndighederne eller de velstående bønder. Han giver et billede af levevilkårene på landet og af de holdninger, som prægede daglejer- og husmandsklassen i årene efter århundredskiftet. Beretningen viser, at Genforeningstiden ikke kun var optaget af de nationale spørgsmål – under overfladen lå sociale modsætninger. Selv blev Paulson aktiv i »Sønderjysk Arbejderforening« og i husmandsbevægelsen.

Barndomshjemmet

Jeg er født den 30. september 1879 i Lunding, Starup sogn, Haderslev amt i et arbejderhjem. Min far¹ var indvandret hertil fra Sverrig 1868. Min mor² var født i Øster Vamdrup 1854. De var blevet ægteviede i Taps kirke den 17. august 1879 og kom til at bo i Lunding op til Vandling markskel i et jordløst hus, der blev nedbrudt sidst i 1880-erne. At huset blev nedbrudt så få år efter min fødsel tyder på, at huset og lejligheden har været yderst brøstfældig, og at mine forældres kår var meget fattige. Min morfar var meget forbitret over denne forbindelse, så fra den side fik de ingen hjælp, hvor hårdt det også tiltrængtes, thi hverken far eller mor havde opsparet det mindste, dertil var lønningerne ved de tider for små. Min mors helbred blev nedbrudt efter min fødsel den første vinter af de usle kår, der blev budt hende, og hvoraf også jeg blev mærket for livet, idet jeg mistede synet på det højre øje som følge af, at der var trængt mursalpetær fra en fugtig kalket væg ind i øjet, hvilket blev konstateret ved en operation på øjet i Kiel 1891.

Fra mine første barndomsår erindrer jeg ikke ret meget. Min far søgte altid

* Forfatteren (født i Lunding, Starup sogn 30. september 1879, død 23. februar 1962 i Louisendal, Ejdrup sogn, Aalborg amt, begravet i Gram, gift 20. marts 1903 i Hørup med Anne Christine Petersen, født 14. oktober 1872 i Tandselle, Tandslet sogn, død 29. februar 1924 i Vester Lindet) bar ved fødslen navnet Peter Danielsen Riis *Paulsen*. Men både han og faderen kaldte sig fortrinsvis *Paulson*, vel for at betone den svenske afstamning.

det bedst lønnede arbejde, der medførte, at vi flyttede fra det ene sted til det andet. Det første sted jeg husker vi boede, var den lille mølle ved Østergårds mølle i Hoptrup. Derfra flyttede vi til et arbejderhus, der hørte under Olufskær i Lunding.

Her oplevede jeg den første solformørkelse, det var en formiddag i græsslættens tid, og her oplevede jeg også at tjene de første penge, og som skete på følgende måde: Jeg var med mine forældre på høstarbejde på gården; der blev høstet byg, og jeg fulgte min mor støt op ad skåret, og hvor jeg så, at foregående opbinder havde ladet en håndfuld byg ligge uden at få det med i sit neg, bar jeg det hen til mor for at [hun] kunne få det med i sit neg. Dette blev bemærket af forvalteren, der hed Deichmann,³ og det fik jeg en 5-penning for. Det var sommeren 1883 eller 84.

Fra de år har jeg også de første minder om de kår, hvorunder arbejderne levede, og de var jo forskellige, efter som det var på større eller mindre gårde de arbejdede, og for de store gårdes vedkommende tillige om det var indvandrede tyskere eller danske, der ejede dem. Og her må det straks indrømmes, at årsindkomsten for den gifte arbejder ubetinget lå højest hos de indvandrede tyske storbønder; ikke alene fik den gifte arbejder den almindelige gængse dagløn på egnen, men dertil fri bolig, et bestemt mål mælk daglig, 2 læs hårdt brænde årlig, og det kvas, de selv samlede, kunne de få hjemkørt om søndagen, dertil 3-5 td. byg til at opfodre en slagtegris med. Kosten var for en dels vedkommende rationeret, således modtog hver mand ugentlig om sommeren 1 pund smør, ½ pund fedt og 1 pund ost. Brød og øl kunne de [få] alt det de kunne fortære, og sulet til middagsmaden var i så store portioner, at der også var rigelig til aftensmaden, og hvad der ikke kunne fortæres, fik daglejerne med hjem. Således var arbejdsvilkårene på Olufskær i de første år efter ejeren Mohrmanns⁴ død. Omgangstonen mellem herskab og tyende var derimod ikke så demokratisk som blandt hjemstavnsens befolkning.

Adspredelse blandt arbejderne dengang var heller ikke så mangeartet som senere hen. Høstgildet var vel det eneste gilde, bonden afholdt for sine folk. Til gengæld blev her ikke sparet i nogen henseende, og det skete, at en arbejderfamilie kunne komme til at deltage i flere gilder, alt eftersom de havde deltaget i høstarbejdet på flere gårde. Og så var der julegilderne blandt de gifte arbejdere. Traktementet var spartansk, det [var] kaffe, julekage, jødekager, brunekager og klejner og derefter kortspil. Indsatsen var lav, kvinderne spillede brus med pebernødder som indsats. Mændene fik under kortspillet 2 eller 3 kaffepunche serveret, og lige før selskabet brød op blev der trakteret [med] belagt smørrebrød med øl og snaps, kaffen var jo dyr i forhold til brændevin og fortjenesten ikke stor.

Til andre tider på året var selskabeligheden ikke ret stor. Kom en nabofami-

lie på visit en enkelt gang, var traktementet en kop kaffe, en kavring, en lang tvebak og et stykke kandis, og mandfolkene [fik] en eller to kaffepunche. Klædedragten var også spartansk. Sko og støvler bares kun ved særlige festligheder. Kvinderne gik mest i klodser.⁵ Jeg var over 7 år, da jeg fik mit første læderfodtøj.

Min skolegang begyndte i foråret 1885. Det var tidlig, da jeg først fyldte 6 år påfølgende 30. september. Fra dette år har jeg et særligt minde. Der var manøvre dette år, og en onsdag eller lørdag middag jeg kom fra skole og skulle op til Hans Petersens gård, hvor både far og mor den dag var på arbejde, og var kommen i nærheden af hvor vejen skæres af vejen der går fra Kresten Klausens gård efter Lunding kro, kom der ad denne vej en afdeling dragoner ridende der sang – »Vi vil hjem igen til Danmark til det røde og hvide flag.«

Når min mor var ude at hjælpe på gårdene med vask, bagning eller slagtning, gav det gerne, foruden daglønnen, et brød og en sigtekage eller slagtemad med hjem, noget der betød langt mere end daglønnen. Fra den tid mindes jeg aldrig nogen utilfredshed hos mine forældre med de kår, hvori de levede. Der var jo mange svenskere i den tid og helt op til århundredskiftet, og mange

Peter Paulson som ældre. Fotografi i privatarkivet i Landsarkivet, Aabenraa.

søgte min far for at få råd og søge hans hjælp i skriftlige sager. Fra sådanne besøg erindrer jeg den gensidige tiltale som landsmand, en tiltale der ligesom bandt dem sammen [indbyrdes] og med fædrelandet i det fremmede. Et minde der ligesom bød mig at elske fødestavnen, hjemstavnen og dens befolkning og sprog for hele livet. Om min far [ikke] fuldt og helt sluttede sig til den sønderjydske befolkning blev han nationalt set, aldrig politisk set, dansk.

I Haderslev

Foråret 1886 flyttede forældrene til Gammel Haderslev til et hus, der kaldtes Skovfogedgården. Her boede de til foråret 1889, hvorefter hjemmet blev opløst ved min mors død. Jeg forblev dog i Haderslev, hvor jeg var sat i pleje, til maj 1891. I Haderslev besøgte jeg hele tiden degneskolen i Gammel Haderslev. Da jeg begyndte min skolegang her, bestod den kun af to klasser. I første klasse undervistes der sommeren 1886 i alt 80 børn af en gammel lærer ved navn Joost,⁶ der dog ikke kunne holde styr på de mange børn. Dog samme sommer blev et 3^{die} klasseværelse tilbygget, hvor vi, de mindste flyttede ned sammen med Joost. I mellemste klasse fik de så en lærerinde, der efter kort tids forløb søgte andet steds hen, for hun kunne heller ikke holde styr på ungerne. Hun blev afløst af en lærer ved navn Lund,⁷ der kunne sætte sig i respekt og alligevel var meget afholdt; men han forblev også kun ved skolen et årstid. Da jeg kom ind i mellemste klasse 1888, havde vi en lærer Schmidt,⁸ der også blev meget afholdt i modsætning til degnen Kjer⁹ i øverste klasse, i hvilken klasse jeg kom 1890 og var til 1. maj 1891, da jeg 11½ år gammel kom ud på landet at tjene, nemlig ved F.M. Deneken¹⁰ i Vandling og blev overflyttet til Lunding skole. I mit afgangsskudsmål fra degneskolen i Gammel Haderslev havde degnen til slut skrevet »Hat das Ziel der Schule erreicht«.

I hjemmet bedredes forholdene på grund af bedre arbejdsvilkår og fars større indtjeningsmuligheder. Om sommeren arbejdede far ved vejarbejder og om vinteren på maltfabrikken. Daglønnen var 2,25 [mark] for en 10 timers arbejdsdag, der strakte sig fra kl. 6 morgen til 6 aften, afbrudt af ½ times spisepause formiddag og eftermiddag og 1 times middagspause. Om vinteren, når far arbejdede på maltfabrikken, stoppede mor kornsække for firmaet, som far havde med hjem. Stoppearbejdet blev lønnet med 5 penning pr. sæk. Mor, der havde været svagelig siden min fødsel, bidrog, såvidt kræfterne tillod det, ved hjemmearbejde til at forbedre økonomien. Om sommeren, når vejarbejder ikke optog hele tiden for far, havde han også meget akkordarbejde på omegnens større gårde, særlig i hø- og kornhøsten, og da tjentes der godt. Arbejdet blev betalt pr. td. land og var 12 mark for vintersæd og 9 mark for vårsæd

Indgangen til Teatret og Teaterhaven på Gammelting i Haderslev i 1920'erne. Haderslev byhistoriske Arkiv.

høstet, opbundet og sat i skok. For græsslåning betaltes der 6 mark pr. td. land, alt på egen kost. Ikke så underlig at far eftertragede den slags arbejde. Jeg husker, at far har haft høstakkord ved Friis i Ejsbøl, og jeg husker at min far i kompagni med gårdskarlen ved gæstgiver Iver Schmidt nede ved Møllepladsen havde påtaget sig en søndag at høste et bygskifte for Jakob Efsen på Langkjærgård.¹¹ De var i alt 9 arbejdere med koner. Ved middagstid kom pigerne nede fra gården op til høstfolkene med rødgrød og mælk. Dengang var høsten ikke alene en tid, hvor der blev slidt, men også en tid hvor sliddet blev påskønnet.

Om også levevilkårene bedredes noget, forøgedes mine forældres adspredelser ikke, de blev snarere færre, især for mors vedkommende, hvis helbred stadig aftog. For mit vedkommende forøgedes adspredelserne på en god måde, ved at jeg fandt legeskammerater fra gode hjem. Særlig kom jeg meget i hjemmet hos en bygmester Hans Gregersen¹² på Simmerstedvej, hvis to børn, en pige på min egen alder og en dreng et par år yngre, den senere vejassistent Peter Gregersen i Gram, som jeg måtte hjælpe med lektielæsning. Med disse børn og deres forældre blev jeg tit indbudt til at følge dem ud at se et og andet de mente kunne have børns interesse, såsom når Hagenbeks Menageri var på tourné. Ved en sådan lejlighed var jeg også med i Teaterhaven, da Hagenbek fremviste en lapfamilie med rener og deres levevilkår, og en anden gang en del dværge, ligesom til de store cirkusforestillinger, der gaves i byen.

Efter min mors død, og da jeg kom i pleje hos fremmede, tabte jeg lidt efter lidt forbindelsen med familien Gregersen, og mine adspredelser blev af en anden art, af samme art som almindelige arbejderbørns, det vil sige indskrænkedes til leg på gaden og til de tre krammarkeder, der afholdtes i byen.

Ekstraordinært indtraf i de år det, at det preussiske militær en sen septembraften efter manøvreafslutningen tog kasernen¹³ i Haderslev i besiddelse. Ligeledes husker jeg fra de år, at kejser Wilhelms statue blev rejst på Søndertorv¹⁴ og blev afsløret, til hvilken fest alle skolebørn i Haderslev blev udkommanderet til at bivåne afsløringen. Det var også et af de sidste år jeg var i Haderslev, jeg havde det første sammenstød med tyskerne. Det kom på følgende måde: Jeg og en anden dreng var sendt om på Gravene til Schrøder på restaurant Stadt Flensborg¹⁵ med en trækvogn for at hente en lille sæk æggekartofler. Schrøder viste os ind i gæstestuen og bad os vente dér, til han kom med kartoflerne. I gæstestuen var der fuldt af gendarmere, der havde afhentet deres lønninger, nu sad de og drak. Da vi to drenge kom ind, ville de have deres løjer med os, og så var der en af dem, der bød mig en sølvtyvepenning for at synge: »Ich bin ein Preusse« – noget vi ikke ville. Så steg tilbuddet til 50 penning, og da det ikke frugtede til 1 mark, og så blev jeg så gal, at jeg stak i med at tudbrøle, hvad der lønnedes med en skraldende latter fra samtlige tilstedeværende, men så kom Schrøder med kartoflerne, og vi kunne slippe bort.

Ud at tjene

Som før nævnt kom jeg som 11-årig den 1. maj 1891 ud at tjene hos bønderne. Den første plads jeg fik var nu ikke hos en mand der ville benævnes »bonde«, det var hos Frits Mathias Denecken¹⁰ på den største gård i Vandling, en gammel original, der var ugift. Her tjente min far samtidig som avlskarl, og jeg måtte besøge skolen i Lunding, hvor jeg havde begyndt min skolegang. I denne plads forblev jeg kun sommeren over og kom så til Aastrupgaard til den derværende avlskarl. I september dette år var det jeg gennemgik en øjenoperation på Universitetsklinikken i Kiel, der dog ikke bragte mig synsevnen igen. På Aastrupgaard, hvor jeg også i ny og næ måtte deltage i arbejdet, forblev jeg kun i vinteren 1891-92.

I maj 1892 kom jeg tilbage til Vandling i plads hos gdr. Andreas Straarup¹⁶ som hjorddreng. Denne sommer var jeg dispenseret fra almindelig skolegang, så jeg skulle kun i skole onsdag og lørdag formiddag. Manden jeg tjente hos var en ung mand, der var indkaldt til militærtjeneste, såvidt jeg husker i Graudenz, og derfor blev gården drevet ved en bestyrer, der hed Jakob Toft.

Mandens mor Katrin Straarup forestod husholdningen med hjælp af to piger, hvis løn henholdsvis var 150 og 180 mark for et år. Den yngste af pigerne og jeg bestred malkningen, hvad vi sagtens kunne, da vi kun havde 8-10 køer. Denne gård var endnu ikke kommet med i mejeriet, så mælken blev behandlet hjemme på gården, og om sommeren blev der kernet hveranden dag. Gårdens størrelse var ca. 36 ha. Den havde et folkehold på 3 karle: Bestyreren, hvis løn var 360 mark, en ung daglejer, der om vinteren tærskede alt kornet på akkord og så en anden karl, hvis løn var 180 mark for året, og så var der som nævnt to piger og så jeg som hjorddreng. Min løn var 40 mark for sommeren, men jeg blev der nu også den følgende vinter for føden. Pigerne måtte om vinteraftener forrette aftensæde, som det blev kaldt, at spinde til kl. 9, da de skulle ud at malke til sengetid. Dette aftensæde begyndte gerne i efteråret, når kartoflerne var taget op og varede ved til onsdagen før Skærtorsdag. Vinteren igennem havde pigerne kun fri for aftensæde lørdag aften og så selvfølgelig Helligdagsaftnerne og så mellem Jul og Nytår, senere fik de også onsdag aften fri. Dette aftensæde holdt sig visse steder til århundredeskiftet. Som hjorddreng blev jeg godt behandlet af herskabet, derimod var pigerne nogle slemme plageånder. Jeg havde et hidsigt temperament, så jeg var jo et taknemlig objekt for drillerier, som jeg besvarede med at slå med, hvad jeg havde i hånden. Madmor var meget god mod mig, hvorfor hun kunne få mig til alt, således også til at hente rom til sig hos købmanden. ...

Sent på efteråret blev manden hjemsendt fra militæret lidende af tuberkulose, eller var det januar, jeg husker det ikke så nøje. Ikke længe derefter døde han uden livsarvinger, hvorfor han testamenterede formuen bort til tyendet og sine venner og stiftede et legat, hvis renter tilfaldt de fattige i sognet. Der blev dog også sørget for moderen. Jeg blev kun betænkt med 300 mark på grund af, at den ældste af pigerne bagtalte mig hos den syge som et utusk, der intet godt var i. Den af hans venner der overtog gården ville også gerne beholde mig til min konfirmation som hjorddreng, såfremt jeg igen om sommeren kunne blive dispenseret for den daglige skolegang.

De sidste skoleår og konfirmationen

Men dette var jo ikke let det sidste skoleår, da var det kun kredsskoleinspektøren, der kunne bevilge dispensationen. Ved den tid havde vi en skoleinspektør ved navn Stegelmann,¹⁷ der boede i villaen i brygger Fuglsangs have, der lå om den gamle bryggergård. Her var samme skoleinspektør et par år før blevet overrasket i at stjæle æbler. Det affødte et blandt drengene i Haderslev yndet rim, der lød: »1.2.3.4.5.6.7 – E skoleinspektør er en Evelytv.« Men tilbage til

min faders dispensationsbegæring. Jeg var kommet på kant med min lærer, en yngre mand ved navn Geerthsen,¹⁸ hvilket viste sig ikke at være så heldig for dispensationsbegæringen. Ved skoleinspektørens visitats klarede jeg alle stillede opgaver som en flot nr. 1, så Stegelmann mente, at der var intet til hinder for, at jeg kunne blive dispenseret for skolen den sidste sommer før min konfirmation. Men så trådte læreren hen til katederet og beklagede sig over, at jeg ikke ville tage mod klø af ham, men fortiede årsagen hertil, og mig blev der naturligvis ikke givet adgang til et forsvar. Enden blev, at min faders andragende om at få mig dispenseret for skolen den sidste sommer blev afslået, så jeg måtte ha' anden plads det sidste skoleår.

Denne fik jeg hos Hans Hansen i Øsby, en lille gård til et spand heste, 6 køer og lige så meget ungvæg. Lønnen skulle være mit konfirmationstøj. Det var flinke folk, manden var ugift, hans mor stod for husholdningen, og søsteren udgjorde det for en pige. Hvad jeg husker fra hverdagen her er den tidlige høst sommeren 1893, hvor vi var færdige med indhøstningen den 11. august. Da havde vi alt kornet i hus, og først og fremmest husker jeg orkanen den 4. februar 1894, hvor den store kornlade på Nautrupgård og kostalden på Bejerholm ved Halk blæste omkuld. Ligeledes husker jeg, at jeg i foråret 1894 hentede en god rød kalvekvie i Haderslev, der var købt til en pris af 70 daler (210 mk.).

Fra skolen og konfirmationsundervisningen har jeg naturligt nok også minder, og det er ikke så helt få, men her skal kun nævnes et par. Det var jo ikke det bedste afgangsbævis fra Lunding skole, jeg i Øsby skole mødte med. Førstelæreren Clasen¹⁹ så på mig med et prøvende blik over brillerne ved gennemlæsningen af dette skudsmål, men vi blev nu alligevel helt gode venner. Andenlæreren Carstensen²⁰ havde ingen timer i ældste klasse, var en meget forstående lærer for de store børns behov, hvorom følgende oplevelse vidner. Jeg var, hvad man kalder lidt af en læsehest, og så en dag jeg skulle om bag skolen og flytte ungværet, mødte jeg Carstensen. Han gav sig i snak med mig, og herunder spurgte han mig, om jeg ikke snart havde læst de bøger i skolebiblioteket, der var værd at læse, hvad jeg bekræftede, og så tilbød han mig at låne sine bøger, og så kom det: »Hvad vil du nu helst have, danske eller tyske bøger?« (biblioteksbøgerne var jo tyske). Jeg svarede, at jeg gerne ville ha' nogle danske bøger. Læreren: »Du er vel da ikke dansk?«. Jo, det var jeg da. Hvor kan det være? Jo, far og mor var danske og befolkningen med, og vi taler jo alle dansk. Læreren: »Ja, så har jeg ingen bøger« og vendte sig for at gå, hvad jeg også gjorde. Vi var kun kommet et par skridt fra hinanden, da læreren igen vendte sig mod mig og sagde venligt: »Ja, ja, kom du bare, det kunne dog være, der var en dansk bog«. Og der var flere, den første jeg fik var H.C. Andersens: Kun en spillemand.

Lærerne i den tyske tid var dygtige til at lære fra sig og i de fleste tilfælde rettænkende, moralsk uangribelige mennesker. Børneantallet i de enkelte klasser lå omkring 50, men der kunne også være 60 elever i klassen, der skulle undervises i dansk og tysk. Rigtignok indskrænkede undervisningen i dansk sig til kun at omfatte bibelhistorie, Martin Luthers lille katekismus og danske salmer, men det havde vi også på tysk foruden de øvrige skolefag, og jeg tør nok sige, at eleverne forlod den tyske folkeskole med lige så stor viden, som eleverne i dag forlader den danske folkeskole.

Som nævnt var jeg lidt af en læsehest, der i fritiden læste alt, hvad der var spændende, og som jeg kunne få fat på, og det gik jo ud over lektierne til præsten. Dem lærte jeg aldrig. Men her var pastor Tiedje²¹ nu heller ikke uden skyld, thi når timen var til ende, og vi fik det nye pensum opgivet, oplæstes bibelsprogenes kapitler og vers så hurtigt, at jeg ikke nåede at følge med, og min hukommelse har altid ladet meget tilbage at ønske, så det var ofte noget galt, jeg lærte først på vinteren, og det sløvede, så jeg lod helt være med at lære noget. I den følgende time ved overhøringerne gik præsten altid mig forbi med ordene: »Du kan jo dog ikke«. Men ved den følgende uddybning af stoffet, skulle jeg kunne svare, når ingen anden kunne, hvad jeg som oftest

Peter Paulson fotograferet som ung kort før 1903. Foto Waldemar Kiær, Haderslev. Privateje.

også kunne. Men glippede det en enkelt gang, skal jeg love for, at jeg fik mine synder at vide, og det fik jeg også af min madmor, da vi konfirmander havde været til overhøring i kirken onsdagen før Palmesøndag. Ved den lejlighed havde jeg glemt begyndelsen på det salmevers, præsten spurgte mig om. Men der var andre ting fra den tid, jeg aldrig glemte, således da vi ved slutningen af næstsidste time hos præsten af denne blev mindet om det traditionelle offer med følgende ord: »Nå børn, næste gang samles vi her for sidste gang, så husker I nok at ta' offeret med, I husker det vel«. Nu havde præsten gjort sit arbejde, nu ville han nok ha' sin løn. –

På Palmesøndag, da jeg fulgtes med min far, der var kommet til min konfirmation, hjem fra kirke, siger min far til mig: »Går der dig noget imod, så søg skylden hos dig selv, og lad mig aldrig høre, at du er en kujon«. Det var et ord, der bed sig lige så fast som præstens ord. Nå, jeg blev konfirmeret den 18. marts 1894 og fik lov til at fæste mig bort og til den løn jeg kunne opnå og selv råde for den på det vilkår, at jeg måtte klare mine fornødenheder med den løn jeg tjente, og det har jeg gjort siden.

En fugtig karl

Det første sted jeg tjente efter konfirmationen var i Hyrup ved Øsby. Det andet år fik jeg plads på en noget større gård i Hejsager. Arbejdsvilkårene var blevet bedre, nu havde jeg samme arbejdstid som alt andet tyende. Vel betød det, at arbejdstiden om sommeren begyndte om morgenen ved 5 tiden med staldtjeneste, 5.30 gik vi ind til morgenmaden, ved 6 tiden var vi klar til at rykke i marken. Kl. 9 havde vi en ½ times frokostpause. Kl. 11.30-1.30 havde vi middagshvil, og så arbejdede vi uafbrudt til kl. 6, da vi der fulgte hestene havde fyraften. Dog fra høstens begyndelse, da vi skulle arbejde sammen med de øvrige folk, begyndte arbejdet en ½ time senere om morgenen, men holdt ved en time længere om aftenen, men hvor vi så til gengæld havde ½ time mellemmadspause om eftermiddagen fra kl. 4-4.30. Alt overarbejde om aftenen fik vi godtgjort.

Hejsager var den gang en berygtet by for sit drikkeri, og jeg blev også selv smittet heraf, men drikkeriet var gængs overalt. Hvad der bidrog sit dertil var, at foreningsliv og sport var ukendt dengang. Fritiden tilbragtes i mange tilfælde på kroen, men så slemt som i Hejsager og på de store gårde var det i almindelighed ikke. Tyendet fra byen søgte hjem i fritiden og drog i mange tilfælde tyendet, der tilflyttede byen udefra, med sig. Mit hjem var jo blevet opløst ved min mors død. Vel giftede min far sig igen i foråret 1895, men det hjem han da stiftede, blev aldrig et hjem for mig, jeg levede mit eget liv uden

retledning af nogen art, blev vel en dygtig karl, men var temmelig fugtig, tjente vel en god løn, men havde alligevel ondt ved at holde klæderne på kroppen.

Et vendepunkt til [det] bedre indtraf, da jeg 1. november 1897 fik plads hos Wolle Dall på Skøttesminde.²²

Under en ru skal skjulte der sig her det bedste og ædleste menneske, jeg har kendt, og jeg blev ven med den mig 2 år ældre søn Bertel Dall. Hjemmet var et godt dansk grundtvigsk hjem. Wolle Dall var blevet præget af ånden på Rødding højskole, som han havde besøgt en vinter før 1864. Ved livet der her levedes, blev min ærgerrighed vakt, jeg ville søge at hæve mig over den gængse tyende-type.

For at kunne dette måtte jeg have en bedre og videregående uddannelse. På grund af at jeg var hjemløs i statslig henseende,²³ kunne jeg jo ikke søge min uddannelse på kongerigske høj- og landbrugsskoler, men måtte søge sydpå til Hohenwestedt landbrugsskole mellem Neumünster og Rendsborg.

Hohenwestedt landbrugsskole

Her var jeg vinteren 1898-99. Af de 140 elever der her var, var de 44 fra Nordslesvig, hvoraf igen halvdelen var dansksindede. Lærerstaben var meget frisindet på én nær, en dr. Hesse, som vi havde i tyskundervisning. Med ham

En del unge landmænd fra Nordslesvig søgte ikke til landbrugsskoler i Kongeriget, men til Landbrugsskolen i Hohenwestedt i Holsten. Skolen agiterede for tilmeldinger fra den nordligste del af provinsen gennem hyppige annoncer i Nordslesvigsk Landbrugs- og Mejeri-Tidende. Annoncen her er fra 1899.

havde jeg et sammenstød på grund af en stil, hvor jeg i en vending ikke havde udtrykt mig fuldt korrekt på tysk. I dag kan jeg jo nok se, at det ikke var på den smukkeste måde, vi dansksindede elever lønnede lærernes frisind, når vi, ved en lejlighed da hele skolen med lærere var samlede i elevforeningens lokaler en lørdag aften til selskabeligt samvær, demonstrerede vor takhed. Det kom således: Skolens direktør Conradi opfordrede eleverne fra Nordslesvig til at samle os på scenen ved salens endevæg og synge vor hjemegns sange, hvad vi også gjorde. Jakobsen, en hjemmetysker fra Kegnæsgaard, foreslog den første sang. Det var: »Go'javten i drenge komme hid til vor disk«. Den faldt nu i god jord hos alle. Anderledes blev det, da jeg foreslog den næste, der blev sunget. Det var: »Sønderjyden har underlige vaner«. Da blev hjemmetyskerne sure, og de blev indædt rasende, da den derpå følgende, som jeg foreslog, også blev sunget. Det var: »Når tysken spørger dernede ved Spree, hvorpå vi grunder vor ret«. Som fjerde og afsluttende sang blev sunget: »Gold er den jord som lyngen bær –«, foreslået af Dinsen, som vel var fra Sundeved. Derpå opfordrede Conradi sydslesvigerne til at synge hjemlandets sange, men de havde ikke en, et magert resultat. Mathias v. Köller havde tiltrådt embedet som overpræsident for Slesvig og Holsten året forud, så det kan vel ha' været årsagen til, at vi var blevet aggressive, da lejligheden bød sig.

Hjemløs under Köller-tidens tvangspolitik

Semestret endte lige før påske og jeg drog i tjeneste hos Henningsen på Nautrupgaard²⁴ i Øsby sogn. Spiritusforbruget var her så stort blandt tyendet, at da Henningsen en morgenstund jeg kørte ham til Haderslev tilbød mig forvalterpladsen, afslog jeg det med den begrundelse, at jeg så blev helt forfalden. Henningsen blev fornærmet, men jeg havde nu ingen grund til at være imødekommende. Wolle Dall havde været ude efter mig for at få mig tilbage til Skøttesminde, for kunne han ikke få mig, måtte sønnen, min ven Bertel ikke komme til Tune landbrugsskole vinteren 1899-1900. Her blev jeg dog kun et år som avlskarl, for det var jo meningen, at jeg ville frem ad funktionærvejen i landbruget.

Efter endt tjeneste på Skøttesminde kom jeg som forvalter til forpagter Drenkhahn,²⁵ en meklenborger i Vandling. Her blev jeg dog kun i fire måneder, så røg vi uklar, og jeg flyttede. Tyskerne har nu alle dage haft en heldig hånd til at vække opposition, v. Köllers²⁶ fremfærd i Nordslesvig havde den virkning på mig, at jeg afviste flere velmente tilbud fra direktør Conradi, Hohenwested om gratis studieophold i andet og tredje semester på skolen incl. bøger og pension, tilbud jeg afslog på grund af, at mit naturalisationsandragende, der

var indgivet samtidig med at jeg mødte til session, var blevet afslået. Dette afslag blev indledning til en næsten stående strid med de præsiske myndigheder helt indtil Genforeningen. ...

Som tyende var jeg efterspurgt i de følgende år og oppebar den højeste løn i flere sogne, men jeg kunne bruge pengene. Denne tilværelse passede mig dog ikke, og jeg besluttede at udvandre til Sydamerika i juni 1902, men nåede kun til Hamborg. Her påhørte jeg på et udvandrershotel ubemærket en samtale mellem værten og en købmandsfrue fra St. Catharina, der var hjemme i Hamborg på besøg. Denne samtale jeg her ufrivillig kom til at overheøre ombestemte mig, da det nemlig var til St. Catharina i Brasilien, jeg ville udvandre. Efter at have arbejdet en månedstid i et gartneri ved Hamborg, tog jeg tilbage til Als sidst i juli, og her blev jeg til det følgende år i marts. Efter brylluppet flyttede jeg med konen til Sottrup ved Sommersted. Her fik jeg igen rivninger med myndighederne og helt uforskyldt. Som hjemløs skulle jeg ifølge gældende lov søge om bosættelsestilladelse, hvad jeg også i tide havde gjort, men ingen svar fået, før jeg tiltrådte pladsen hos Alfred Andersen, Sottrup,²⁷ som fast daglejer og indflyttede i gårdens lejehus 1. april 1903. Det første barn blev her født den 15. april 1903 en fire uger for tidlig. Først i juni

Anne Christine Petersen fra Tandselle blev gift med Peter Paulson i 1903. Her er hun fotograferet som nygift af fotograf Stöckler i Sønderborg. Privateje.

fik jeg tilsigelse fra amtsforstanderen på Tågerup²⁸ om at møde på hans kontor den 12. juni, og her fik jeg besked om at skulle fraflytte min arbejdsplads hos gdr. A. Andersen, Sottrup og hans hus inden 2 × 24 timer, ellers ville jeg blive udvist. –

Se sagen var følgende: Alfred Andersen var dansksindet og havde et udestående med amtsforstanderen, fordi denne havde taget nogle skærver, som Højrup kommune havde ladet slå til kommunevejen, til at udbedre sin egen vej med. Dette havde Alfr. Andersen påtalt, og det affødte en proces, som amtsforstanderen tabte ved landsretten i Flensborg. Det skulle nu hævnnes ved min bortvisning af Andersens tjeneste. Da jeg efter mødet på amtsforstanderens kontor kom tilbage og fortalte Alfred Andersen om mødet, siger han til mig: »Fik du det skriftlig?« Nej, det havde jeg jo ikke fået. »Ja, så vil jeg ikke gi' afkald på dig, men gå du igen derover tredie pinsedag og forlang bortvisningen skriftlig«. Jeg fulgte rådet. Da jeg den 15. juni kom på amtsforstanderens kontor, var der allerede 3 gendarmer. Det var nu ikke for min skyld, nej de ville hente en del af Hoffmanns karle, der aftenen forud havde været til dans i Stepping kro og efter ballets afslutning var brudt ind i kroen og havde stjålet en hel del spiritus. Men da det ville tage nogen tid at få gendarmernes ærinde til side, fik jeg mit ærinde behandlet først. Jeg fremførte mit ærinde om at få bortvisningsordren skriftlig. Amtsforstanderen blev gal og svarede, at det fik jeg ikke. Herpå svarede jeg: »Så bliver jeg, hvor jeg er«. Amtsforstanderen: »Så blir' De udvist!« Jeg: »Hvorhen?« Amtsforstanderen svarede, at det var ham ligegyldig. Jeg: »Så melder jeg mig landarm«. Så måtte amtsforstanderen give sig, og jeg fik ordren skriftlig. I original lyder den således:

»Tobdrup den 15. juni 1903

An den Arbeiter Herrn Peter Paulsen,
Satrup.

In Gemässheit einer landrathlichen Verfügung eröffne ich Ihnen hiermit, dass Sie nur dann die Niederlassungserlaubniss erhalten, wenn Sie nicht mehr bei Hofbesitzer Alfred Andersen in Satrup in Dienst stehen.

Der Amtsvorsteher
Hoffmann«

Det siger sig selv, at hverken Andersen eller jeg var tilfreds med udfaldet, og Andersen siger til mig: »Hvis jeg var dig, ville jeg rejse ud til landråden og spørge ham, om han billiger Hoffmanns skrivelse«, et råd jeg dengang fandt godt. Dagen efter rejste jeg til Haderslev, og på landrådskontoret bad jeg om

Talkeup, den 15de Juni^{III}
1903.

Alu

Min Alu bror Jonn Peders
Paulsen

in
Talkeup

Ju Almtyggsnit minst hventvædt
lijfud Almtyggsnit vovfua if Jonn
Paulsen, der i sin minst væren via via
der hventvædt vovfua vovfua, vovfua
I in vovfua vovfua vovfua vovfua
Andersen in Talkeup in Almtyggsnit
vovfua.

Der Almtyggsnit vovfua:

Hoffmann

Amtsforsander Hoffmanns brev til Paulsen 1903. Landsarkivet i Aabenraa.

at måtte tale med landråden. Så vidt jeg husker, var det Becherer²⁹ dengang. Nu var jeg dygtig irriteret over alt det vrøvl og tabt arbejdsfortjeneste, så da jeg blev vist ind til landråden, var jeg ikke videre ydmyg og diplomatisk, og spurgte kort og godt, om landråden billigede den ordre, skrivelsen udtrykte.

Da landråden havde læst skrivelsen, som jeg havde overrakt ham, svarede han, efter at have tilbagegivet mig den: »Ja, det er med min billigelse og herved bliver det«. Samtidig blev jeg vist døren. Så var der jo intet andet at gøre end at flytte. Til alt held havde gdr. Andreas Andersen, Højrup Overskov en lejlighed, der stod tom. Der flyttede jeg ind. Under så usikre arbejdsforhold søgte jeg arbejde på Fuglsangs Maltfabrik i Haderslev og fik det, hvorfor jeg samme efterår med kone og barn flyttede til Haderslev. Men her forblev jeg kun til 1. april 1905, da jeg købte et husmandsbrug på 8,57 ha i Krogstrup, Skrave sogn og hermed begyndte et nyt afsnit af mit liv. Men før jeg refererer det vil jeg beskrive udviklingen som den forløb i al almindelighed i Haderslev Østeramt socialt og driftsmæssigt inden for landbruget i 10-året 1895-1905.

Arbejdsvilkår i landbruget omkring århundredskiftet

Lønnen var i fortsat stigen. Arbejdsløshed ukendt. Sæsonarbejde forekom heller ikke, da arbejdet fordeltes jævnt over hele året, idet roedyrkning først begyndte at finde indpas på gårdene sidst i 1890'erne. Høstmaskinerne var heller ikke almindelige. Aflæggerne kunne endnu indtil århundredskiftet klare høsten på endog de store gårde. Leen har jeg endnu brugt for fremmede til høslet og kornhøst til op mod 1930, og som det gik med leen, gik det også med plejlen. Sidst jeg med plejlen tærskede i akkord var vinteren 1918-19. På større gårde fandtes der dog overalt tærskemaskiner med heste som trækraft. De blev dog snart afløst af damptærskemaskiner, der gerne ejedes af et snævert interessentskab. I førstningen af den her omtalte periode blev sæden udsået med hånden på mindre gårde og med bredsåmaskiner på større, radsåning blev først almindelig efter århundredskiftet. Sæden blev til op mod året 1900 nedfældet med sæddækkeren, efter ovennævnte årstal kom fjedertandsharven i brug. Århundredskiftet danner også skellet mellem den gamle af smeden i landsbyen smedede plov og fabriksploven. I førstningen var det Rud. Sacks enkelte og dobbelte plove, senere forøgedes fabriksploven med den amerikanske, der igen afløstes af plove fra danske fabrikker.

Jeg nævnte før, at der ikke fandtes sæsonarbejdere. Helt rigtig er det dog ikke, idet der var en del mænd, der om sommeren gik i moserne og strøg tørv. Hen på sommeren blev de for en stor dels vedkommende udskibede fra Kalvø i små sejlskibe, der sejlede på havnene på de danske øer. Hen på sommeren, når tørvestrygningen var forbi, rejste disse mænd så ned til Ejdersted og Ditmarsken og tog arbejde ved de store damptærskemaskiner og fulgte dem til tærskesæsonen var forbi. Så drog de over på Femern, for vinteren over at

tærse med plejlen på akkord. Når alt kom til alt var det dog kun et fåtal af arbejdere, der beskæftigedes på den måde.

Levemåden hos bønderne var på en måde primitiv. Tyendet sov i karle- og pigekamrene to og to sammen, hvor der var flere. Davren bestod gerne af mælkegrød, derefter et stykke sigtebrød smurt med hjemmekærnet smør og en kop kaffe. Frokosten 2-3 stykker smørrebrød med pålæg. Om middagen langedes til ét fad, hvad forretten angik såvel som dypelsen til kartoflerne, der blev bragt på bordet med skrællen på. Så kunne hver mand pille de kartofler, vedkommende kunne spise. Efter middagshvilen gav det en kop kaffe med et stykke [?]. Mellemmaden om eftermiddagen bestod også af 2-3 stykker belagt smørrebrød og aftensmaden af friskkogt boghvedegrød. Føden bestod for størstedelen af egne frembringelser og var på de mindre gårde vel tilberedt. På de mellemstore og større gårde var dette dog ikke altid tilfældet. Børnene på gården spiste aldrig ved samme bord som karlene. Endnu sidst i det nittende århundrede var der henlagt langt mere arbejde på gårdene til kvinderne end senere hen. De malkede, bryggede, bagte, passede haven, kunne slagte får og kalv, måtte med i marken i græsslet og høst, og så spinde uld og hør. Den almindelige hør- og rapsdyrkning ebbede ud først i 1890-erne. Cykelsport og ringridning var de eneste sportsgrene, der var kendt på Haderslevengen før 1900.

Hvordan jeg blev selvstændig landbruger

Som før nævnt købte jeg husmandsstedet i Krogstrup og overtog det den 1. april 1905. Da hverken jeg eller konen ejede noget eller havde udsigt til arv, må jeg hellere gøre rede for, hvorledes det kunne ske. Rigtignok stod Nordslesvig i den nationale jordkamps tegn. På tysk side førtes den af regeringen ved de forskellige herpå indrettede organisationer. På dansk side derimod af private organisationer og enkelte personer hernede såvel som i Kongeriget. Men de der blev hjulpet frem på denne måde måtte være prøjsiske eller tyske statsborgere, og jeg var ingen af delene, så jeg drømte ikke om at få min egen selvstændige virksomhed. Min gamle husbond Wolle Bertelsen Dall til Skøttesminde besøgte os i Haderslev tid efter anden, og talte ofte om, at jeg skulle se at få en landejendom, en tale jeg afviste med, at han jo kendte mig godt nok til at vide, at sådant var udelukket på grund af mangel på kapital. Men Wolle Dall blev ved at prædike for mig og fremførte, at det kunne jo være, at det ikke blev så vanskelig at overtage en ejendom, som jeg troede og sagde så en dag, han igen besøgte os: »Du kan da prøve at indhente tilbud gennem

Peter Paulsons velgører, gårdejer Wolle Dall, Skøttesminde (1840-1910) og hustru Maren Kiestine (1840-1932). Foto N. Gaasvig, Haderslev o. 1900 i privateje.

avisen«, hvad jeg indvilligede i ud fra den tankegang herved at overbevise Wolle om det håbløse for mig at tænke på at købe ejendom. På mit avertissement om ejendom indkom der syv tilbud. Den derpå følgende mandag viste jeg Wolle Dall resultatet, og eftersom Wolle læste tilbudene og skød dem tilbage over til mig, slog jeg en streg over dem, og det havde jeg gjort ved fire, men så udbrød Wolle: »Lad være med det. Hvis du har fri på søndag, så rejs hellere ud at se, hvad det er for noget, så kan vi altid tales ved næste mandag«. Jeg holdt af ham og havde en dyb respekt for ham, så jeg føjede ham, og den søndag besøgte jeg tre ejendomme, hvoraf den i Krogstrup var den mindste og efter mit skøn den billigste. Da jeg om mandagen havde aflagt rapport, siger Wolle: »Næste søndag du har fri (vi havde arbejde hveranden søndag på maltfabrikken), kan Bertel rejse med dig ud og se på den ejendom.«

Som sagt så gjort, Bertel – det var sønnen og min ven to år ældre end jeg – syntes også ejendommens pris var passende ved den fælles besigtigelse 14 dage senere. Ejendommen var på 8,57 ha med 31 th. nettoudbytte (Grundsteuer Reinertrag).³⁰ Bygningerne var gamle, men jævnt vedligeholdt. Besætningen bestod af en god hest, 4 korthorns køer, hvoraf den ene med kronisk yverbetændelse og 4 kalve mellem 5-8 måneder gamle, 2 grise, 20 høns, en fjedervogn,

en arbejdsvogn, en plov, 2 harver, ajletønde og pumpe, en tromle og en gammel kornrensemaskine, 2 mejerispande og en gammeldags hakkelsekiste og 2 enspænder seler. Prisen var 11.000 mk., heraf et lån på 5.000 mk. i Sparekassen for Frøs og Kalvslund Herreder i Rødding. 6.000 mk. skulle udbetales ved tiltrædelsen 1. april, og jeg ejede ikke engang penge til omkostningerne ved handelen og havde ikke tilsagn om hjælp nogensteds fra. Hvad skulle jeg svare min ven, da han spurgte mig: »Vil du have ejendommen?« – andet end: »Hvor skal jeg få pengene!« og Bertel svarede: »Dem får du af far!« 6.000 mk., over halvdelen af ejendommens værdi, uden kaution og uden at have nogen art af forpligtelse over for mig, og uden at jeg på nogen måde i min tjenestetid hos Wolle Dall havde gjort mig fortjent til denne godhed. Det var mere end jeg kunne stå for, jeg måtte være ene en tid for at fatte mig. Således kunne bondekulturen i Nordslesvig give sig udslag før den første verdenskrig. Der spurgtes ikke om politisk standpunkt eller stillede betingelser for hjælpen.

Statsløs

Således blev jeg selvstændig landbruger. Den 1. april 1905 flyttede vi til Krogstrup, Københoved kommune, Skrave Sogn. Som hjemløs måtte jeg naturligvis også søge om bosættelsestilladelse for at bosætte mig her, men den

Husmandsstedet i Krogstrup. Peter Paulson holder de to heste, mens de 6 børn samler sig om moderen. Postkort 1912 i privateje.

fik jeg uden besvær. I førstningen skulle den dog fornyes hvertandet år. For at undgå dette besvær indgav jeg for fjerde gang ansøgning om naturalisation i foråret 1907 i tro til, at også jeg omfattedes af konventionen af 11. jan. 1907³¹ mellem Tyskland og Danmark angående optantbørnenes undersåtsforhold, idet mit undersåtsforhold var sideløbende med optantbørnenes, da der (efter hvad den svenske generalkonsul i Lybæk havde oplyst mig om) på det tidspunkt bestod en traktat mellem Tyskland og Sverrig, der hjemlede svenske statsborgere, der havde opholdt sig i Tyskland 10 år og derover uden at have fået det svenske statsborgerskab fornyet, ret til at blive optaget i Tyskland som tysk statsborger. Men atter var svaret et afslag fra provinsregeringen i Slesvig. Jeg burde i stedet have stilet andragendet til det prøjsiske indenrigsministerium. Men det var der ingen, der gjorde mig opmærksom på, selv om det ville have givet det ønskede udfald i henhold til de mellem Tyskland og Sverrig trufne aftaler.

Husmandskvaler

Nå foreløbig slog jeg mig til tåls med den trufne afgørelse. Jeg havde andet at tænke på. Landbrugsdriften måtte jeg hellige hele min arbejdskraft. For vel var det i en opgangstid, men husmandsejendommene havde ikke de samme gode vilkår at arbejde under som gårdbrugene. I 1911 måtte jeg bygge stald og lade, da de gamle bygninger truede med at styrte sammen. Selv om jeg ingen penge havde kunnet spare sammen til dette formål (det årlige overskud, som kun kunne blive småbeløb, var bleven investeret i maskiner, og desuden var børnetallet i de år steget fra 2 til 6), lykkedes dette alligevel uden at forøge gælden med mere end 1000 mk., hvoraf en del vekselgæld. Samtidig med byggeriet indtrådte der en meget følelig lavkonjunktur i fedesvinprisen. Dette blev årsagen til det første indlæg i Modersmaalet fra mig, og som senere hen afløstes af talrige andre indlæg i dagspressen om tidens problemer.

Her altså det første indlæg i Modersmaalet, fredagen den 10. november 1911:

»Husmandstanker.

Under denne overskrift har vi modtaget følgende:

Er det ikke snart på tide, at den nordslesvigske landbefolkning kaster sig over mere rentable foretagender, end de mange i de senere år foretagne sammenslutninger med industrielle formål for øje?

Andelsforetagender med udførsel af forarbejdede landbrugsprodukter har endnu ikke bragt noget tab. Jeg beder se hen til vore mejerier, de er jo rigtignok de eneste af den slags foretagender her i landet. Men ligesom hinsides grænsen sukkerfabrikker har været til støtte for det danske landbrug, må de også kunne blive det for vort. Men her gælder det som overalt at have dygtige uddannede kræfter til at forestå sådanne anstalter.

For andelssvineslagteriernes vedkommende ville landbruget vinde:

1. Besparelse af fragten, her i betragtning kommende tara, ca. 25%.
2. Handelsmændenes fortjeneste og
3. Kommissionærernes provision, og da det ikke er småsummer, som således går tabt mellem år og dag for vort landbrug, ville det være ønskeligt, om vore landboforeninger ville virke hen til, at der blev dannet et eller to andelssvineslagterier for Nordslesvigs vedkommende.

P.K.«

Haderslev redaktionen tilføjede følgende fodnote:

»Vi giver ovenstående plads med den bemærkning, at der selvfølgelig må tages hensyn til de højest forskellige produktions- og afsætningsforhold syd og nord for grænsen. Med det marked vi har, er det tvivlsomt, hvad der ville være at vinde ved andelsslagterier. Og med de nuværende priser på korn og kvæg gælder noget lignende om sukkerroedyrkning. Men selvfølgelig kan den udkastede tanke godt drøftes og grunde fremsættes for og imod.«³²

Som nævnt havde jeg, trods opgangstiden, en del økonomiske vanskeligheder, hvorfor jeg påtog mig en mælketur ved siden af selve bedriften, der i øvrigt kunne give mig arbejde nok. Kunne jeg få en 3-4 ha jord af de omliggende fællede, så kunne jeg holde stadig medhjælp i bedriften og dermed øge arbejdet med jordens behandling og dette i rette tid. Derfor forsøgte jeg i vinteren 1912-13 at købe jord i nabolaget fra en af de større gårde nede i Krogstrup by, noget der dog mislykkedes. I stedet for solgte jeg så ejendommen til den største af disse gårdmænd. Han havde i forvejen 12 ha fællede lige ud for min ejendom, som så blev lagt sammen. Jeg solgte i april 1913, men med afståelse 1. oktober 1913. Prisen var uden besætning, avlsredskaber og avl 15.000 Mk. Det var en meget høj pris. ...

En ny begyndelse på Vojens Mark

Nu havde jeg sommeren for mig til at se på anden ejendom. Det varede ikke længe, før jeg havde bestemt mig for Christian Gasdorfs ejendom på Vojens Mark, en god lille gård på 15¼ ha med 70,81 thl. Reinertrag. Bygningerne var ældre, men betydelig bedre end dem jeg havde forefundet i Krogstrup. Jorden var også bedre, men trængte til mere gødning og rationel drift. Besætningen med undtagelse af hestene var dårlig og for lille, kun 5 køer og 2 kalve. Avlsredskaberne var også forældede, men prisen var lav, 32,500 Mk., omkostningerne ved handelen iberegnet. Dette køb var lige så fordelagtig for mig som salget i Krogstrup. Omflytningen fandt sted den 1. novbr. 1913.

Min økonomi var betydelig forbedret. Da omflytningen var overstået, sad jeg på den nye ejendom med 26.000 Mk. gæld, heraf 20.000 Mk. med 1. prioritet og 6.000 Mk. på anden, og så havde jeg tilført den nye ejendom en

5-års vallak, en 6-års hoppe, en tyr, en kvie, en kalv og en griseso, en ny høstmaskine, en ny radsåmaskine, en 3 år gammel kassevogn, en god klapfaeton, en gammel arbejdsfjedervogn, en ny Fraugde plov nr. 4, en ny dobbeltplow, en ny fjedertandsharve 12 tands, en ny ukrudtsharve, en ny dobbelt radrenser, en ny kornrensemaskine, en vægt med lodder, en dobbelt sele, en roefrøsåmaskine, en græsfrøsåmaskine, 2 mejerispande, en Lanz tærskemaskine med halmryster og remtræk og et nyt 3-hestes-gangværk. ...

Det første krav de nye forhold stillede mig var at få staldpladsen udvidet, hvilket også skete sommeren 1914 på den måde, at jeg tog hestene ud af stalden og lavede stald til dem i den vestre længe mellem lo- og vognport, og langs den søndre side af stalden udvidede denne med et halvtag. På den måde udvidedes stalden fra at kunne rumme 6 køer og 3 kalve til at kunne rumme 8 køer og 8 ungkreaturer og kalve samt en svinesti mere. Denne ombygning gav mig en del løs gæld, som jeg let kunne have afviklet under rolige og normale forhold, men 1. august 1914 kom krigen, der kuldkastede alle beregninger og ændrede de hidtil hævdevundne erhvervs- og handelsvilkår.

De første krigsår

Ombygningen af staldene blev færdig til høsten 1914, og selv om det havde bragt nogen løs gæld, var det dog ikke i sig selv faretruende for min økonomi. Værre var det, at griseprisen i juli begyndte at falde. På det tidspunkt havde jeg 35 6-8 ugers grise, en god vare, og så 4 grisesøer. På torvet i Haderslev forlangte jeg 12 Mk. pr. gris, men der blev kun budt 10 Mk., og så tog jeg grisene med hjem. Det var den første fejl. Da jeg i september igen kørte grisene til marked, blev der kun budt 9 Mk. i gennemsnit. Jeg tog grisene igen med hjem i tillid til, at jeg ville få de 50 dobbeltcentner foderbyg, jeg havde købt på slutseddel af en kornhandler i Hammelev. Det var den anden store fejl jeg lavede. Da det købte foderbyg ikke blev leveret, åd svinene al mit eget korn, der endda ikke slog til, og så måtte jeg købe byg til 50 Mk. pr. sæk. Disse grise bragte mig et reelt tab på 1.200-1.500 Mk. Det var fejlgreb enhver landmand ville kunne komme ud for.

Værre var det, at jeg på forsommeren 1915 kom ind på hestehandelsområdet. Det var en dumhed af mig, da jeg ikke forstod mig på hestehandel. At komme af med den løse gæld, det var det der fristede, og det kunne også være lykkedes, om jeg ikke havde været for godtroende og havde fæstet lid til gode venners råd. Den ene handel førte den anden med sig, og hver handel medførte tab. Den 10. oktober 1915, dagen før jeg blev indkaldt til militærtjenesten, havde vi begyndt at tærske et par kornhæs med damptærskværket

fra Styding. Men var bleven afbrudt af regnvejr, der holdt sig ugen ud, så tærskningen heller ingen lettelse bragte i situationen. Samme efterår frøs der 20 læs roer for os på marken, og i foråret 1916 blev 4 ha ikke tilsået med korn og roer.

Militærtjeneste

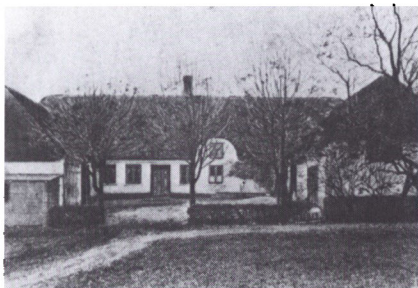
Også de fleste af disse vanskeligheder var jeg nok blevet herre over, såfremt jeg var bleven hjemme. Men til trods for at mit andragende om præsisisk statsborgerret 6 gange var blevet afvist, blev jeg 11. oktober 1915 indkaldt til militærtjeneste. Omendskønt jeg på generalsessionen i Haderslev 1899 var blevet kasseret, fordi jeg var blind på højre øje, var jeg ikke blevet slettet i militærets stamrulle. 120-30 mand blev vi tilført et rekrutdepot i Rendsborg, og hermed kom min familie og mit liv ind i ændrede baner. For det første varede det ikke længe, før jeg kom i skarp opposition til de tyske myndigheder på grund af min indkaldelse til militæret. For det andet overlæsedes konen med arbejde ude som inde i bedriften. I maj 1914 havde vi fået det 7. barn. Det første var født i april 1903. Alene børnene kunne jo båndlægge [alle kræfter], og hertil kom nu hele bedriften. Vel kunne de store børn hjælpe en del, og der kunne jo også tid efter anden blive råd til nogen ekstra hjælp, men råd til stadig fremmed hjælp var der ikke, og der var også mangel på arbejdskraft. Følgerne udeblev ikke. Det måtte gå tilbage med bedriften.

Men for at overholde den rette rækkefølge af begivenhedernes gang vender jeg tilbage til militærtjenesten. I førstningen stod rekrutdepotet under 3. Mecklenborger Landstormbataljon. Dagen efter indkaldelsen indgav jeg for 7. og sidste gang ansøgning til regeringen om naturalisation. Svaret kom igennem rekrutdepotets chef først i november og var et afslag. Kun efter et års dadelfri tjeneste var der måske mulighed for en naturalisation. Denne besked modnede hos mig beslutningen at bryde med tyskerne, koste hvad det ville, hvorfor jeg d. 5. november [skrev] til provinsregeringen, at jeg som følge af svaret på min ansøgning af 12. oktober så mig løst fra min ansøgning og krævede, at regeringen bevirkede min hjemsendelse. – Ved rekrutternes edsaflæggelse havde jeg også nægtet af aflægge faneeden. Den 12. november om eftermiddagen ved 2.30 tiden kom min underofficer Lippard med ordre om at møde på depotets skrivestue den 13. november om formiddagen kl. 11.15. Her meddelte rekrutdepotets chef løjtnant Haacke svaret på min skrivelse til regeringen af 5. november. Det lød på, at jeg ikke blev sendt hjem, før den troppedel hvortil jeg hørte blev hjemsendt. Aflæggelsen af faneeden var ikke nødvendig, men jeg havde at være krigsartiklerne efterrettelig. Til sidst spurgte løjtnanten i en

myndig tone: »Har De forstået?« Hertil svarede jeg: »Ja«. Faneedens aflæggelse var dem nu ikke helt ligegyldig, da jeg to gange senere afkrævedes at underskrive edsformularen, men uden resultat. Dagen efter dette møde skrev jeg til vor rigsdagsmand H.P. Hanssen, Aabenraa. Jeg modtog aldrig svar.

Den 25. oktober 1915 overtog 2. landstorm infanteri bataljon Rendsborg IX/22 rekrutdepotet, og her blev vi efter nogen tid tildelt 4. komp., hvis chef overløjtnant v. Boetticher nogen tid efter præsenterede mig edsformularen til underskrift, og efter at have forelæst mig spurgte han: »Vil De underskrive?« Da jeg nølede, så han mig ind i øjnene med et udtryk, som ville han sige: »Du er dum, hvis Du underskriver«, og så spurgte han for anden gang: »Vil De underskrive erklæringen?« Nu havde jeg fattet mig og svarede: »I det øjeblik jeg har mine papirer som prøjsisk undersåt, skriver jeg under«. Hertil svarede kompagniføreren: »Det står ikke i min magt at give Dem disse, men det står heller ikke i min magt at tvinge Dem,« og vi skiltes i bedste forståelse. Manden var fra Blankenese og i civil sagfører, og jeg kunne tænke mig, at han var socialdemokrat. Grov i sin mund var han, men jeg tror en hædersmand. Således kom jeg efter en søndagsorlov til ham og beklagede mig over, at til trods for at jeg var indkaldt som soldat, skulle min kone have pas som udlænding. Han indgav klage herover, men jeg hørte intet om resultatet. En anden gang indgav jeg ansøgning om at blive forsat til en fangelejr i Nordslesvig. Det blev et afslag af 20. december 1915. Jeg tænker nærmest på grund af min oppositionslyst.

Den 2. februar 1916 blev rekrutdepotets mandskab forsat til Landst. Inft. Batl. IX/26, der lå i Weser-marsken nord for Bremerhaven i landsbyerne omkring Wremen. Hovedparten blev tildelt 4. komp., hvis chef Hauptmann Stahlknecht, der i civil var statsadvokat, forsøgte at bringe mig til at underskrive edsformularen, der var eftersendt d. 16. februar 1916. Da jeg nævnte dato om formiddagen havde nægtet at underskrive, blev jeg om eftermiddagen ført for krigsretten, der var sat i Wremen, anklaget for nægtelse af lydigheden. Jeg

Ejendommen på Vojens Mark set fra gårdspladsen og fra haven. Foto omkring 1915 i privateje.

blev frikendt efter ordre af oberst v. Bock, der var kommandant for Landvurstens kystområde. Da Stahlknecht ikke nåede sin hensigt med mig, men led nederlag, fik han mig d. 18. februar 1916 forsat til 1. komp. der lå i stationsbyen Wremen under Ritmeister Koch. Her havde jeg fred, og jeg forblev her til 3. september 1916, da jeg blev hjemsendt for egen bedrift som der står i mit militærpas. De krav – børn og ejendom stillede til min kones fysik kunne ikke honoreres, hun brød sammen. Vor læge, gehejmemedicinalråd dr. Hansen krævede mig hjemsendt, et krav, det stedfortrædende generalkommando for IX armékorps måtte bøje sig for.

Hjemsendt – og på vej til fallit

Det var også på høje tid, jeg kom hjem, om jeg skulle stå besværlighederne igennem. De forudgående 20 måneder havde bragt mig uforholdsmæssige store tab. Nu måtte jeg se snarest at få skuden på ret køl. Men nogen tid tager det jo altid. Så ville skæbnen, at vi fik ualmindelig høje kreaturpriser i efteråret 1916. Min besætning var vokset til 6 køer, en kælvkvie, og 5 mindre kvier, en 1¼ år gammel tyr og en 1 år gammel tyrekalv, et får, 2 lam, en hest og høns. Grise havde jeg ingen af, da jeg kom hjem. For at udnytte konjunkturerne solgte jeg først 2 kalve med levering forår 1917 til handelsmand Martin Mikkelsen, Haderslev for en pris af 800 Mk.

Dernæst solgte jeg til B. Dall, Skøttesminde igennem hans svoger Jørgen Lej, Harkærgaard, Fredsted den 29. december 1916 – 2 køer, 3 kvier med kalv til foråret og den 1¼ år gamle tyr for en pris af 6.100 Mk., som skulle gå af på 2. prioritet med alle resterende renter af denne prioritet. Desuden skulle B. Dall i foråret 1917 (da jeg kun havde en hest) stille mig en hest til forårsarbejdet. Jeg kunne levere kreaturerne med det samme, men valgte at fodre dem til foråret for gødningens skyld, hvad der senere viste sig at være en skæbnesvanger dumhed.

Den 18. februar fik jeg nemlig fra amtsretten i Haderslev meddelelse om, at Chr. Gasdorf gennem amtsretten lagde beslag på de af mig til B. Dall solgte kreaturer i sin egenskab af 1. prioritetsindehaver. ... Chr. Gasdorfs beslaglæggelse af de af mig solgte kreaturer kom helt bag på mig, ... hvorfor jeg også nu protesterede mod beslaglæggelsen og hævdede, at de solgte dyr repræsenterede min driftskapital. Det blev til proces både ved amts- og landsret, og mine synspunkter blev underkendt eller ikke ænsede. Kreaturerne blev ikke leverede, og kreaturpriserne faldt i foråret 1917 med mindst 30%. Ejendommen blev sat under administration og skulle være sat til tvangssalg i efteråret 1917. Så måtte jeg give op for omstændighedernes magt. Jeg trådte

i forbindelse med en gårdslagter Thomsen og solgte gården for 35.000 Mk. og afståelse med det samme. Køberen skulle berigtige min faste og løse gæld, der ved de foregående processer og fremmed administration var løbet i vejret. Dermed rejste jeg fra Vojens Mark som en ærlig mand. Al min gæld blev betalt, og jeg fik 3.000 Mk. og lidt til, til rest efter det ragnarok. ...

Moralsk forfald – sociale modsætninger

Der herskede en usikkerhed med henblik på den kommende tid, der gav sig udslag i en selvished og demoralisation i store dele af befolkningen. Smughandelen til sortbørspriser havde allerede taget sin begyndelse vinteren 1915-16. Dette var ikke til at undres over, eftersom retsvæsenet var i forfald. Før 1914 stod håndhævelsen af civilretten på et meget højt stade her i Nordslesvig, når det nationale ikke spillede med ind. Allerede i 1915 var der tegn på forfald, hvad der straks gav sig til kende i foderstofhandelen. Kun enkelte firmaer som Julius Nielsen, Vojens overholdt at fordele foderkagebeholdningen i forhold til de udstedte slutsedler. Andre firmaer favoriserede de større gårdjere og gode venner, såsom Nic. Outzen, Haderslev, der på én gang lod udlevere 30.000 kg foderkager til J. Schmidt, Vojensgård. Mindre jordbrugere blev afspist med en mindre procent af det på slutsedlen angivne kvantum, hvis de i det hele taget fik noget. Således fik jeg ikke ét kg af de 5.000 kg foderbyg, der på slutsedlen var mig tilsikret af Chr. Rasmussen, Hammelev. Dette afstedkom kraftfodersavn i mange mindre landbrug, og det fristede til svindlerier.

Således kom til mig på Vojens Mark en repræsentant for firmaet Aa. Petersen, Flensborg (sønnen) og ville sælge maltspiremelasse. Det var jo under de daværende omstændigheder et ret godt fodermiddel til malkekvæg, hvorfor jeg købte 6 ctr. à 12 Mk. Da jeg begyndte at fodre med det, tabte kørerne så meget i mælkemængde, at min kone lavede vrøvl. Jeg smagte på varen, og da jeg havde arbejdet på maltfabrikken i Haderslev i 2 år, havde jeg jo ret godt kendskab til denne vare. Den havde ikke spor af sødme, så jeg tog prøver af 3 sække, der endnu ikke var taget noget af og indsendte det til agrikulturkemisk laboratorium i Kiel. Analysen lød på savsmuld, tørvejord og 22% vand. Jeg skrev så til firmaet, at det vist var en fejltagelse, de havde sendt mig denne vare. Svaret blev en uforskammet skrivelse, og så blev jeg naturligvis forbitret og rejste klage mod firmaet om skadeserstatning og repræsentanten for bedrageri, ved amtsretten i Haderslev. ... De to processer tabte jeg, men den tredje og betydeligste vandt jeg. Jeg måtte alligevel betale hele gildet, da det viste sig, at Aa. Petersen intet ejede. ... At det gik så galt må tilskrives advokatskiftet og min indkaldelse.

Det var ikke alene den offentlige retshåndhævelse, der svigtede. I nationalitetskampen og den hermed forbundne jordkamp praktiseredes af og til en hensynsløshed, der virkede forstemmende. Domænedannelsen afgiver mange grelle eksempler på, at danske mænd ikke kunne stå for tyske penges fristelser allerede længe for Verdenskrigens udbrud. De danske tillidsmænd der var mellemmand for tilvejebringelse af midler fra Kongeriget til støtte i jordkampen kunne heller ikke alle stå for fristelsen af profitjagten. Her er et tilfælde. M. Thermansen, bondesøn fra Øster Lindet, udgået fra en solid dansk bondeslægt, købte i foråret 1906 Dover Skovgård i Dover, en gård 49 ha stor, af et gårdhandlerfirma for en pris af 53.500 Mk., en pris der kun lå 1.000 Mk. over den pris firmaet selv havde betalt, men prioritetsforholdene var dårlige og M. Th. havde ikke de store midler. Gården var imidlertid meget billig. På et marked i Rødning, hvor han traf J. Schmidt, senere Vojensgård, henvendte han sig til denne med anmodning om Schmidt ville være ham behjælpelig med at skaffe hjælp fra de kongerigske institutioner, Schmidt var tillidsmand for,³³ men fik til svar, at Schmidt ikke ville være med til at fylde og fede gårdhandlerne. ...

Allerede før Verdenskrigen kunne der spores et skel i den danske befolkning, på den ene side H.P. Hanssens politik støttet af grundtvigianerne, på den anden side mere konservative bønder og arbejdere og håndværkere. Men under Verdenskrigen, da krigsøkonomiens gennemførelse med afleveringspligt af korn og kreaturer og restriktionerne på alle nødvendige varer indtrådte, medførte dette smughandel i vidt omfang, og skellet i befolkningen flyttedes til mellem landbrugere og ikke-landbrugere. Til de sidste sluttede sig småbønder og husmænd, især dem der var indkaldte til militærtjenesten. Grunden var den, at de hjemmeværende bønder i kommunerne, der skulle overvåge at kommunernes landbrug dreves forsvarligt og afleveringspligten overholdtes, havde en i mange tilfælde uimodståelig trang til at bebyrde de indkaldte landbrugere med forholdsvis større afleveringer end de hjemmeværende. Ernæringsvanskelighederne og smughandelen forøgede den altbestående jordhunger. En følge blev, at mange af de familier der ikke ramtes af militærindkaldelserne søgte at opkøbe jordejendomme, og hvor de var ejere af sådanne i forvejen sammenlagde flere ejendomme. Kritik var begyndt at vågne, men det blev kun til snak. Småårsmanden var meget utilbøjelig til at fremlægge sine tanker for offentligheden og fattedes også ofte evnen dertil, noget også jeg dengang så, hvorfor jeg i febr. 1918 forsøgte mig med følgende note i Modersmaalet.

»Nedlæggelse af de små ejendomme.³⁴

Fra en mand i Rødning har bladet modtaget følgende: Når man ser tilbage, tænker man somme tider på, hvor udviklingen bærer hen, således for nylig, da jeg kom ad landevejen Hjerting-Foldingbro. I

den egn, hvor Hjerding, Dover og Københoved kommune støder sammen, er i den sidste halve snes år ikke færre end 11 små ejendomme mellem 2 og 12 hektar ophørt at eksistere som selvstændige, altså nedlagte. Da man dér er i det »ideelle hjørne«, tør man vel spørge, om denne affolkning er en ideel udvikling? Er det ikke snarere at skabe en besiddelsesløs arbejderstand og hidføre klassekamp? Er denne udvikling god eller ond? Hvis den er ond, hvad og hvem bærer skylden? Hvad kan modvirke denne udvikling? Se, det var de tanker, der opstod hos mig ved nævnte tilbageblik.

P.P.H.«

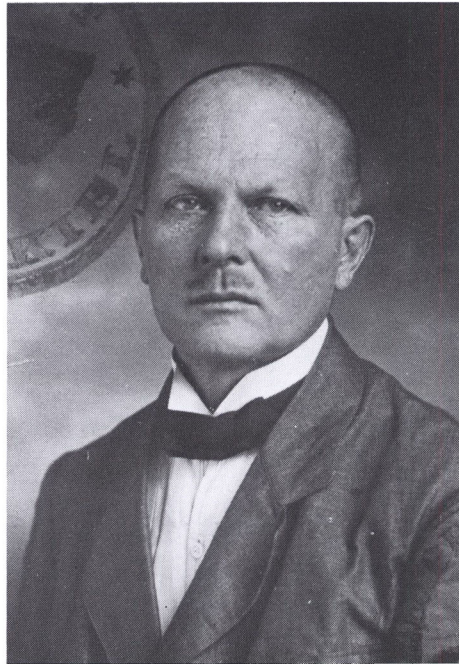
Amtsforstander Rafalski i Rødding

Fra Vojens Mark flyttede vi for en månedstid til Skrydstrup og herfra i november 1917 til Rødding, hvor jeg på Havrum havde købt en ejendom på 11 ha ved en tvangsauktion. Prisen var 13.000 Mk., hvoraf indestod kreditforeningslån på 12.000 Mk. og et aftægt til en fru Hennings. Ejendommen var ribbet for alt, der fandtes ikke et strå. Penge til inventar og besætning havde jeg, og foreløbig havde jeg ingen lyst til at rejse privatkapital. De gjorde erfaringer skærmede, derfor tog jeg lønarbejde og udlejede jorden.

Min besiddelse af ejendommen på Havrum i Rødding blev ikke af lang varighed, men rig på oplevelser af forskellig art og ikke mindst med myndighederne, både de civile og militære.

De civile myndigheder i Rødding blev repræsenteret af kommuneforstander Nehlsen og amtsforstander Rafalski. Førstnævnte havde jeg en kontrovers med angående min ejendoms drift. En anden gang havde jeg skrevet et indlæg i Modersmaalet over petroleumsrationeringen, der havde vakt landråd v. Löw's opmærksomhed. Med Rafalski³⁵ var det evig og altid pasbestemmelserne, der forvoldte rivninger, der kunne udarte til retsforfølgning. Som hjemløs, til trods for at jeg stadig var soldat på begrænset orlov, så jeg til tider noget overlegent på pasbestemmelserne. Og Knudsen, amtsforstanderens skriver, der senere blev ansat under dansk styre på politistationen i Toftlund, tog jeg heller ikke alt for alvorlig. Således kom jeg en dag på kontoret for at melde mig tilbage efter rejse, og det gjorde jeg på dansk. Så for Knudsen op; jeg skulle tale tysk. Jeg svarede, at han jo nok forstod, hvad jeg sagde. Herpå svarede Knudsen forbitret: »Vi skal nok lære Dem at tale tysk«, hvortil jeg svarede, at han ikke kunne lære mig ret meget. Jeg havde jo nok bemærket, at døren ind til det indre kontor stod halvåben. Om Rafalski var der, ved jeg ikke, men jeg fik en bøde på 20 Mk., som jeg nægtede at betale. Jeg blev så indklaget for amtsretten.³⁶ Jeg mødte naturligvis til den ansatte termin, og da amtsdommeren ved forhandlingens begyndelse spurgte, om jeg ikke kendte pasbestemmelserne, svarede jeg i overensstemmelse med sandheden: »Jo.« Amtsdommeren: »Hvorfor har De så ikke rettet Dem efter disse?« Jeg svarede, at jeg som soldat, hjemme på orlov på ubestemt tid, ikke følte mig bunden af

Simon Oskar Eduard Rafalski var 1897-1910 apoteker i Skærbæk og i de følgende år indtil 1913 amtsforstander sammesteds. 1913-20 virkede han som amtsforstander i Rødding. Ved Genforeningen slog han sig ned i Kiel som apoteker. Foto fra 1920'erne i Rødding lokalhistoriske Arkiv.

forpligtelser som udlænding. Amtsdommeren ønskede nu bevis for min påstand om at være soldat på orlov. Beviserne fremlagde jeg, og amtsdommeren spurgte Rafalski som offentlig anklager: »Hvad vil De så den mand?« Rafalski stammede, at der var en forordning udstedt af regeringen for disse tilfælde (noget jeg selv vel vidste). Amtsd. til Rafalski: »Hvor har De denne forordning?« Rafalski kunne ikke finde den blandt sine papirer, han havde naturligvis ikke regnet med, at jeg ville og kunne forsvare mig fyldestgørende. Nå, enden af sagen blev, at bøden blev nedsat fra 20 Mk. til 3 Mk., hvilken dom ikke kunne indankes til højere afgørelse. Dagen efter revolutionens udbrud mødte jeg Rafalski mellem hans bolig og amtsretsbygningen. Han tog til kasketten og hilste med ordene: »Go'da Paulson.« Rafalski havde lært at tale dansk!

Til kamp for småkårsmanden

Med udsigterne til Sønderjyllands forening med Danmark spirede for mig mulighederne for at få min ejendom ind under normal driftsform ved at optage et kronelån, der senere kunne afløses af dansk kreditforeningslån. Til den

ende bad jeg i august 1919 tre mænd på Rødningegnen om hjælp til dette formål. Den ene af dem gjorde mig opmærksom på, at de danske banker langs med grænsen krævede en sønderjysk pengeinstitution som garant for et lån, hvorfor disse igen krævede fire kautionister, og jeg havde kun tre. Vi fandt så en fjerde, som jeg bad om at være kautionist. Han indvilligede, med det forbehold, at vi skulle mødes hos ham og derfra gå til banken (Sparekassen for Frøs og Kalvslund herreder), hvad jo kunne være ret rimelig. Jeg bad så de første tre kautionister om sammen med mig at mødes hos den fjerde den 29. august, hvad også skete. Men da vi trådte ind i stuen, rejste manden sig fra skrivebordet og udbrød: »Jeg har betænkt mig. Jeg kan ikke have med det at gøre«. Over for vore protester gav han dog køb, men betingede sig, at lånet skulle indføres i grundbogen på sikkerhedshypotek med 35.000 Mk., hvilket jeg indvilligede i med det forbehold, at der i klammer blev tilføjet 7.000 kr. Ingen vidste på det tidspunkt, hvorledes valutakurserne ville arte sig, hvorfor jeg tog dette forbehold. Men det ville fjerdemanden ikke godkende. Så løb hidsigheden af med mig. Jeg forlod mødet med de ord: »Så kan jeg klare mig selv og behøver ikke at takke for nogen hjælp.«³⁷ Dagen efter solgte jeg ejendommen til Andreas Nissen, Malt for 56.000 Mk. mod at jeg udkøbte fru Hennings' aftægt. Den blev kapitaliseret til 4.000 Mk., men så havde jeg endnu 40.000 tilbage. Overtagelsen fandt sted straks, men jeg skulle først fraflytte lejligheden 1. april 1920.

Ved revolutionens udbrud blev der i Rødning som overalt i Tyskland, hvor der var militærindkvartering, dannet et soldater- og arbejderråd. Det kom dog ikke til at bestå længere end til soldaterne var ude af byen. I stedet dannedes så senere en lokalafdeling af Sønderjysk Arbejderforening,³⁸ i hvis bestyrelse jeg blev indvalgt som sekretær, vel nærmest fordi jeg havde skrevet en del indlæg i Modersmaalet, hvori jeg kritiserede de bedrestillede, der ville tilegne sig fordele på de mindre velstillede bekostning og gjorde det med en bidsk mine. Her et af disse indlæg.

Rødning.

Lad os holde vor sti ren!

Bladet har i går modtaget følgende, dateret Rødning, den 20. juli:

Under overskriften »Lad os holde vor sti ren« er i »Modersmaalet« nr. 105 optaget en artikel med mange smukke tanker og ord. Men det er også kun smukke tanker, ord og fromme ønsker. Hvad foretages der af handlinger? Vore bønders og pengeinstitutters handlinger varsler ikke godt for de i artiklen fremsatte fromme ønskers opfyldelse. Eller skulle nedlæggelsen af de mange små ejendomme, som sket er, hvorved muligheden for arbejderens til at erhverve selvejendom forringes, så vel som den beredvillige nægtelse af at yde hjælp til selvhjælp fra vore pengeinstitutters side, virke samlende i vort folk. Jeg tror det næppe. At det nationale vil binde os sammen til Genforeningen, derom er der ingen tvivl, thi småkårsmanden har også erkendt, at kun i Genforeningen med Danmark har vi garanti for vort sprogs bevarelse og vort nationale livs trivsel.

Spaltningen af vort folkesamfund i klasser er og var allerede sket, før Arbejderforeningens

vækst begyndte. Deri har »Sønderjysk Arbejderforening« ingen skyld, men bøndernes egoisme. Vore pengeinstitutters vrangvilje til at træde hjælpende til, hvor det gjordes nødt, og bondens ringeagt for arbejderen, hans begærlighed efter husmandens jord har såret dybt.

Fremtiden vil vise, at der skal mere til end smukke ord og ønsker for at læge disse sår. »Sønderjysk Arbejderforening's« vækst skyldes i første linie utilfredshed med de økonomiske forhold. At de mislige økonomiske forhold har været medvirkende til og vel er grunden til, at småårsstanden stiller krav om politisk at blive repræsenteret ved egne fæller, er jo kun i sin orden, da vort selvstyre, for så vidt vi kan tale om selvstyre, i mangt og meget kun har fremmet overklassens særinteresser.

Det ønskelige i, at vi kan føle os som eet folk, een familie, vil arbejderen allerminst træde hindrende i vejen for, når overklassens vilje dertil bliver omsat i handling, thi smukke ord og ønsker fra den kant klarer ikke skærene. Lad dem, der har interesse for denne sag, optage en statistik over de ejendomme, der i de sidste 5-6 år er forsvundne som selvstændige brug, og drage omsorg for, at de igen bliver udlagte i samme omfang og til overkommelige priser, samt at hjælpen til selvhjælp bliver en anden end den, der er ydet mig, og til hvis bedømmelse akter og ejendom ligger til behagelig eftersyn.

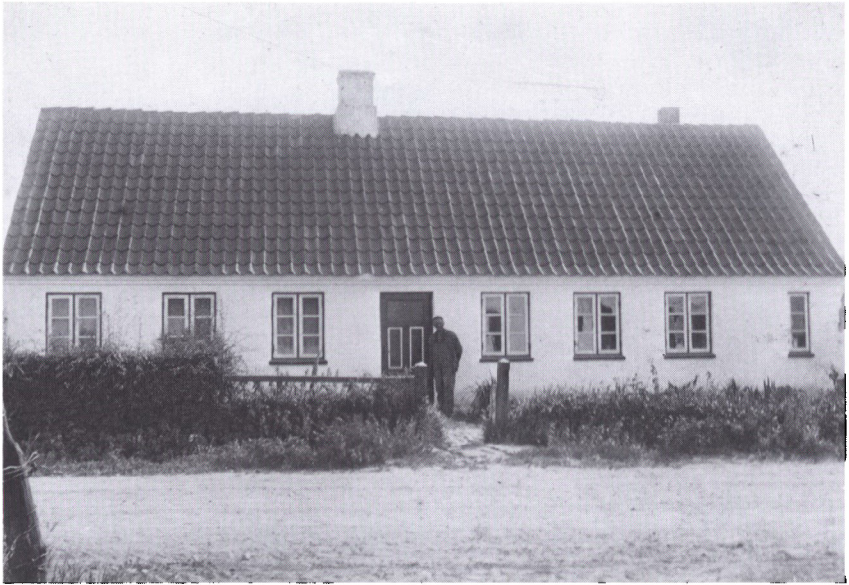
Peter Paulsen«

Fra året 1919 og 1920 har jeg meget få indlæg, da jeg dengang regnede med at andre inden for småårsstandens kreds ville tage føringen også på dette område.

Genforening og Husmandsbevægelse

Som lige nævnt havde jeg solgt ejendommen på Havrum i aug. 1919 med fraflytning 1. april 1920. Derved oplevede [vi] og tog del i afstemningen i Rødding om Nordslesvigs fremtid. Herom behøver jeg jo ikke at udbrede mig her, kun det at da min kone og jeg hen på natten fra festen, der afsluttede afstemningen, [gik hjem] i stilheden efter uvejret, ja, da følte vi også i sindet et velvære og en tryghed som aldrig før, velvidende at Danmark ikke var det fuldkomne.

Jeg havde optaget anlægsgartneriet som hovederhverv, og det første år efter salget i Rødding havde jeg først bopæl ved Hjerting Bro for sommeren, og på Blaabjersk i Københoved, der ejedes af P. Rostgaard Andersen, om vinteren 1920-21. Hen på foråret pressede P. Rostgaard om at købe ejendommen, men da jeg ikke havde hørt noget fra det Sønderjyske Valutaråd, om i hvilken udstrækning der fra valutaudligningskassen ville [blive] taget hensyn til mit andragende om valutaerstatning,³⁹ var jeg bange for at binde mig ved nogen handel, hvis rækkevidde ikke kunne overses. Derimod købte jeg i foråret 1921 et lille hus i Vester-Lindet, hvor jeg på det tidspunkt havde to haver under anlæg. De to første andragender om valutaudligning blev afvist, og først efter at have efterforsket den virkelige årsag hertil og modbevist dennes urigtighed blev der bevillet $\frac{2}{3}$ af hvad jeg efter loven havde krav på, noget jeg ikke kunne få ændret. ...

Peter Paulson foran huset i Vester Lindet. Foto i privateje.

Huset i Vester-Lindet jeg havde købt var ualmindelig forfalden og måtte straks udbedres for at kunne bebos, dertil medgik langt mere, end jeg fra først af havde regnet med. Kreditforeningslånet på 3000 kr., som jeg optog, havde et kurstab på 900 kr., så huset var overkapitaliseret før det var fuldt færdig.

Som sekretær for Sønderjysk Arbejderforening i Rødding var jeg kommen i kontakt med den danske husmandsbevægelse, og da Sønderjysk Arbejderforening hen på sommeren 1920 opløstes, idet en del af dens medlemmer, og det de fleste, søgte over til de socialdemokratiske arbejderorganisationer, gik jeg fuldt og helt ind for husmandsbevægelsen. På grund af mit avisskriveri havde jeg vundet en vis fremskudt position inden for husmandsbevægelsen og blandt småkårsstanden i almindelighed. Det medførte, at mit råd blev søgt af mange mennesker og i de [mest] forskelligartede anliggender. Og det pudsige var, at jeg kunne hjælpe de fleste, der søgte min hjælp, og det til trods for, at jeg ikke kunne hjælpe mig selv. Mange blev mine indlæg i dagspressen, de fleste rigtignok provokeret frem fra anden side. Dog har jeg også i en del tilfælde været far til de oprindelige tanker i mine indlæg, og jeg har skrevet i flere blade. »Sønderjysk Dagblad« var en lang tid mit talerør. ...⁴⁰

NOTER OG HENVISNINGER

Om udgivelsen:

Peter Paulsons erindringer er her udgivet på grundlag af den håndskrevne original i hans privatarkiv i landsarkivet i Aabenraa (privatarkiv nr. 586). Teksten er så vidt muligt gengivet med nugældende retskrivning, og der er foretaget enkelte udeladelser og omflytninger, ligesom overskrifter er tilføjet. Teksten er renskrivet af fru Anna Dinesen, Jels og arkivar Lars N. Henningsen, Aabenraa har varetaget redaktionen. Supplerende materiale vedr. Peter Paulson, således en del af hans talrige avisindlæg, personlige papirer og oplysninger om hans arbejde for husmandsforeningerne beror i privatarkivet.

1. Arbejder Daniel Paulsen (eller Paulsson), født 11. april 1842 i Wæramaala Nørregaard, Sandsjö sogn, Kronobergs län, Sverige; død i Vandling 16. september 1918.
2. Bodil Margrethe Pedersen Riis, født 31. marts 1854 i Øster Vamdrup, død 17. april 1889 i Gammel Haderslev.
3. Deichmann virkede o. 1885 som forvalter på Olufskær for Peter Heinrich Mohrmanns enke Kathinka M. født Haltermann.
4. Fra 1865 til 1904 var Olufskær i familien Mohrmanns eje. Gårdejer Peter Heinrich Mohrmann, født 1837, døde 12. maj 1883.
5. Klodser: en slags træsko af træbund med læder over (se Thomas Dinesen: Et tilbageblik. Lokalhistorisk Forening for Jels sogn, 1986 s. 39).
6. Hans Joost, født 1827 i Adelby, død 1898 i Haderslev, lærer i Gl. Haderslev i 2. klasse 1869-86, i 3. klasse 1886-89, derefter pensioneret.
7. Christian Jensen Lund, født 1865 på Kalvø, død 1918 i Moltrup, lærer i Gl. Haderslev 1886-87.
8. Johannes Rattenburg Schmidt, født 1866 i Marstrup, død 1917 i Haderslev, lærer i Gl. Haderslev 1888-92.
9. Andreas Andersen Kjer, født 1845 i Hoptrup, død 1912 i Haderslev, 2. lærer ved Gl. Haderslev drengeskole 1867-86, 1. lærer og degn i Gl. Haderslev 1886-1908.
10. Friedrich Matthias Denecken, født 1817 i Hamborg, død i Vandling 1898, ugift. Ejer af Frederiksgård i Vandling.
11. Slægtsgården Langkærgård umiddelbart vest for hovedvejen mod Aabenraa syd for Haderslev ejedes 1876-1918 af Jacob Efsen. Området er nu udlagt til industri.
12. Muremester Hans Gregersen, død i Haderslev 28. december 1916. Sønnen Peter Gregersen, født i Gl. Haderslev 16. november 1882, død i Gram 12. marts 1948, vejassistent.
13. Kasernen i Haderslev blev opført 1886-88 og indviet 18. september 1888.
14. Statuen af kejser Wilhelm I på Torvet blev afsløret den 12. september 1890, og den stod her indtil 1920 (Hans Neumann i SJy MSkr 1969 s. 289-294).
15. Stadt Flensborg lå i ejendommen Gravene 17, som var opført af gæstgiver Carl Schrøder i 1881. Der har været restaurant i ejendommen siden dens opførelse.
16. Andreas Straarup, født i Vandling 1869, død sst. 1893.
17. Claus Heinrich Christian Stegelmann, 1842-1928, kredsskoleinspektør i Haderslev 1879-94.
18. Peter Geerthsen, født 1864 i Branderup sogn, lærer i Starup 1892-1902.
19. Johann Georg Clasen, født 1832 i Gl. Haderslev, lærer og degn i Øsby 1881-1898.
20. Christian Peter Carstensen, født 1872 i Valsbøl, død 1939 i Kiel, 2. lærer i Øsby 1892-97.
21. Peter Wilhelm Theodor Tiedje, sognepræst i Øsby 1889-1910.
22. Wolle Bertelsen Dall (født i Kjestrup, Hoptrup sogn 1840, død 1910) overtog Skottesminde i Erlev 1885. Sønnen Bertel Wollesen Dall (1877-1958) gik 1892-93 på Hejls Efterskole, 1899-1900 på Tune Landbrugsskole og overtog fødegården i 1900.
23. Som søn af en svensk indvandrer var Peter Paulson hverken dansk eller preussisk statsborger, men statsløs. Udlændinge og statsløse kunne ikke bosætte sig uden særlig tilladelse fra øvrigheden.
24. Gårdejer, kommuneforstander og amtsforstander Hans Heinrich Henningsen (født Grumtofte i Angel 1853, død på Nautrupgård 2. november 1899) overtog Nautrupgård i 1879. Efter hans død blev gården preussisk domæne.
25. Fr. Drenkhahn ...

26. Ernst Matthias v. Köller var overpræsident i Slesvig-Holsten 1897-1901. Hans embedsperiode og de følgende to år var kendetegnet af masseudvisninger af danske undersåtter, særlig tjenestefolk fra Kongeriget, som udvist for at skabe vanskeligheder for deres dansksindede arbejdsgivere. I disse år var administrationen også meget tilbageholdende med at naturalisere optanter og statsløse (dvs. give dem preussisk indfødsret).
27. Gården Sottrup i Højrup, Stepping sogn blev i 1903 overtaget af Alfred M. Andersen, som i 1910 solgte ejendommen til den preussiske stat.
28. Amtsforsander Conrad Hoffmann ejede Tågerup 1894-1908. 1913 blev gården preussisk domæne.
29. Johann Karl August Adolph Becherer var landråd i Haderslev i årene 1900-1908. Han var en varm tilhænger af v. Köllers politik og viste særlig iver med hensyn til udvisning af optanter og dansksindede landmænds tjenestefolk.
30. Grundsteuerreinertrag (grundskatnettoudbytte) angiver i mark det gennemsnitlige nettoudbytte af jorden ved normal drift. Nettoudbyttet defineredes som høstudbyttet minus de med jordens drift forbundne omkostninger. 1 thl. (Thaler) svarede til 3 mark.
31. Wienerfreden i 1864 gav beboerne i de afståede landsdele adgang til at optere for Danmark, dvs. vælge dansk undersåtsforhold. I 1872 sikrede den såkaldte Aabenraa-konvention optanterne ret til at opholde sig i hjemstavn – men de kunne udvises, hvis de faldt til besvær. Optanternes børn blev imidlertid hverken danske eller tyske undersåtter de var statsløse. Først ved konventionen af 11. januar 1907 blev optantbørnenes stilling ordnet, idet Preussen da accepterede at optage de nationalitetsløse optantbørn i det preussiske undersåtsforhold.
32. Andelssvineslagterier med salg til det engelske marked var ukendte i Nordslesvig før 1920. I stedet gik svinene sydpå i levende tilstand og solgtes til de tyske storbyer og fabriksdistrikter.
33. J. H. Schmidt, 1857-1948, var læreruddannet, men forlod den tyske folkeskole og blev forretningsfører i Nordslesvig for den kongerigske 5. Oktober forening. Denne var dannet i 1898 og arbejdede ved udlånsvirksomhed for at sikre danskejede gårde mod at overgå i tysk eje. 1910 overgik foreningens arbejde til Nordslesvigsk Kreditforening, i hvilken S. blev ledende direktør. 1910 overtog S. Vojensgård.
34. I tiden før Genforeningen faldt antallet af landejendomme i Nordslesvig, i årene 1895-1907 således med 3,8% for ejendomme over ½ ha. De små landejendommers jord blev lagt ind til de større gårde, så ejendommenes gennemsnitsstørrelse voksede. Som årsager kan peges på udvandring og udvisninger. Protester mod denne udvikling lød hyppigt, jvfr. Hans Schultz Hansen i denne årbog side 301f, men husmandsforeninger blev ikke oprettet syd for Kongeåen før Verdenskrigen.
35. Simon Oskar Eduard Rafalski var 1897-1910 apoteker i Skærbæk, derefter amtsforstander sst. 1913-20 amtsforstander i Rødding, hvorfra han flyttede til Kiel som apoteker. Amtsforsanderen udøvede politimyndigheden inden for sit embedsområde, det såkaldte amtsdistrikt, som omfattede et eller flere sogne.
36. Amtsretten var den lokale underret. Her er tale om amtsretten i Rødding.
37. Småkårsfolks muligheder for at få kaution hos gårdejerne blev debatteret i disse år, se Hans Schultz Hansen i denne årbog s. 301f.
38. »Sønderjysk Arbejderforening« var en videreførelse af »Dansk Arbejderforening for Nordslesvig« (se Hans Schultz Hansen i denne årbog s. 302ff), genoplivet i 1918 under ledelse af typograf Chr. Lageri og møllersvend Anton Houborg, Haderslev. I november 1919 talte foreningen ca. 10.000 medlemmer. Lokalforeningen i Rødding havde 138 medlemmer. Foreningens ugeblad »Sønderjyden« angreb kraftigt de såkaldte »storagrarer«. Efter Genforeningen svandt foreningens betydning hurtigt (se Frede Nielsen: Fra Udmark til Forpost, 1938 s. 84-87. – Anker Kirkeby og Erik H. Schack: Sønderjylland som det er, 1920 s. 335-341).
39. Ved lov af 28. juni 1920 oprettedes en udligningskasse for de sønderjyske landsdele, der skulle yde erstatning for formue- og indtægtsnedgang. Kassen styredes af et forvaltningsråd. Se nærmere Franz v. Jessen: Haandbog i det Slesvigske Spørgsmaals Historie bd. 3, 1938 s. 54ff, 257ff, 274ff, 403ff.
40. »Sønderjysk Dagblad« var Det radikale Venstres blad i Sønderjylland i årene efter Genforeningen. Stor udbredelse fik det ikke, og det overgik til »Venstrebladet« i Kolding (se Jacob Petersen (red.): Kulturelle Forhold i Sønderjylland 1920-1942, 1943 s. 190f).